

Лобозинська С.М.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ БАНКІВНИЦТВА

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування конкурентної політики держави у банківському секторі. Окреслено шляхи вдосконалення конкурентного середовища банківської діяльності, розроблено комплекс заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи, надано рекомендації з вдосконалення антимонопольного регулювання діяльності банків.

The theoretical aspects of forming a competitive governmental policy in the banking sector were examined in the article. The ways of improvement of the competitive sphere of a banking activity were lined round, the complex of actions for increasing of banking system competitiveness was developed, the recommendations for improvement of antimonopoly regulations of a banking activity were given.

Постановка проблеми. Важливою умовою ефективного державного регулювання банківської системи є конкурентна політика держави на фінансових ринках. В економічній та правовій літературі не існує одностайності щодо розуміння поняття "конкурентна політика". Здебільшого під нею розуміють антимонопольні заходи, вільне ціноутворення, вільний доступ суб'єктів господарювання на ринки, встановлення окремих правил існування для специфічних ринків, де вільна конкуренція об'єктивно ускладнена. Часто поняття "конкурентна політика" не розрізняють з такими поняттями, як "антимонопольна політика", "антимонопольне регулювання", державне регулювання конкуренції", "антитрестівська політика", "антикартельна політика" тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні теоретичні доробки у дослідженнях проблем конкурентної політики держави притаманні вітчизняній науці. Так, наприклад, вітчизняний науковець О. Кілієвич визначає конкурентну політику як напрям державної економічної політики, який полягає у заохоченні справедливої конкуренції на ринках ресурсів, товарів

і послуг, боротьбі з монопольними діями, що обмежують конкуренцію [1, с. 138]. А З. Борисенко, вважає, що конкурентна політика – це комплекс цілеспрямованих державних заходів, спрямованих на створення та захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках [2, с. 42]. Проте питання державної конкурентної політики у сфері банківництва залишаються ще недостатньо вивченими. В основному вітчизняні науковці зосереджують свою увагу на розробці конкурентних стратегій банків, на підвищенні їхньої конкурентоспроможності (Осадчук В., Буряк П., Альошина Є., Загруба Ю., Тігіпко С. та інші), питаннях зростання конкурентоспроможності банківської системи в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу (Лютий І., Юрчук О., Корнєв В. та ін.), проблемах концентрації та централізації банківського капіталу (Герасименко В.), що є лише окремими напрямками конкурентної політики. При цьому, зважаючи на особливості перехідної економіки України, за якої ринкові сили ще не працюють на достатньому рівні, особливу увагу необхідно приділити державному регулюванню конкурентних взаємовідносин у банківському середовищі. За таких умов державна конкурентна політика повинна відіграти основну роль у становленні та розвитку банківської конкуренції, а досліджувати її потрібно як цілісну дієву систему, яка здатна здійснити масштабні інституційні перетворення у вітчизняній економіці.

Формулювання цілей статті. Наукове дослідження спрямовується на розгляд теоретичних аспектів формування державної підтримки конкуренції на ринку банківських послуг шляхом розробки та провадження адекватної конкурентної політики у сфері банківництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональне призначення державної конкурентної політики у банківському секторі полягає у здійсненні комплексу заходів щодо формування ефективного конкурентного банківського середовища, відстеженні діяльності монопольних угруповань, удосконаленні правил конкуренції, впровадженні сучасних методів державного регулювання діяльності фінансових посередників, сприянні розвитку інституційного забезпечення банківської конкуренції тощо.

На нашу думку, державну конкурентну політику у сфері банківництва необхідно розглядати як складову частину державного регулювання банківської системи, заходи якої спря-

мовані на розвиток конкурентних відносин між суб'єктами банківського ринку. Інструментарій державної конкурентної політики цілісно доповнює систему заходів банківського регулювання та нагляду, стимулює банки до підвищення рентабельності банківських операцій.

Виходячи з цього, доцільно виділити основні напрями конкурентної політики у банківській сфері:

- формування конкурентного середовища діяльності банків;
- підвищення конкурентоспроможності банківської системи;
- реалізація антимонопольних заходів регулювання у банківському секторі;
- створення дієвої системи відповідальності за порушення конкурентного законодавства.

Розглянемо кожну зі складових конкурентної політики детальніше.

Метою реалізації державної конкурентної політики повинна бути побудова належного конкурентного середовища діяльності банків. Адже саме посилення конкуренції дозволяє потенційним інвесторам та вкладникам відмовлятися від ділового партнерства з банками, у яких відсутня надійна система управління. Таким чином, більш жорстка конкуренція створює стимули для побудови ефективної інституційної схеми управління і посилює дію ринкових механізмів регулювання.

Формування конкурентного середовища, на нашу думку, передбачає організацію належного інституційної взаємодії між суб'єктами конкурентних відносин, яка налагоджується шляхом розробки та впровадження відповідних норм конкурентного законодавства, побудови оптимальної структури органу виконавчої влади спеціального відання, створенням сприятливих умов для розвитку інфраструктури ринку банківських послуг, передусім у регіонах.

Конкурентне середовище безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності банківської системи. Чим розвиненішим є конкурентне середовище, тим вища конкурентоспроможність банківської системи.

Під конкурентоспроможністю банківської системи України слід розуміти її здатність конкурувати з банківськими системами країн з розвинутою ринковою економікою, а також, – здатність національних кредитних установ конкурувати між собою. Рівень конкурентоздатності визначається функціональною роллю національної банківської системи в економіці України, ступенем її фінансової стійкості та транспарентності, якістю корпоративного управління.

Важливими показниками конкурентоспроможності банківської системи є: показники, які відображають масштаб банківської системи та їх співвідношення з найважливішими макроекономічними показниками (відношення активів та капіталу банків до ВВП, відношення виданих кредитів та залучених депозитів до ВВП тощо); порівняльні показники, які характеризують обсяги активів і капіталу найбільших українських банків у порівнянні з банками розвинених країн; показники стійкості та ліквідності кредитних установ та банківської системи в цілому; показники концентрації банків та регіональний розподіл їх по території країни; показники доступності банківських послуг для населення; рентабельність банківської системи; цінова характеристика банківських послуг.

До основних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи доцільно зарахувати:

- забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності банківської системи (цього можна досягнути шляхом: підвищення рівня рентабельності та підвищення капіталізації банків; нарощення довгострокової ресурсної бази; побудови адекватної системи підтримки банківської ліквідності; вдосконалення банківського нагляду);

- стимулювання процесу розширеного кредитування економіки (реалізація зазначеного заходу передбачає розв'язання проблем щодо: юридичного захисту прав кредиторів та зростання рівня платоспроможності позичальників; обмеження ризиків споживчого кредитування, кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу; розробки ефективного механізму рефінансування при іпотечному кредитуванні);

- підвищення ефективності організації банківської системи (при цьому доцільно основну увагу звернути на вирішення питань щодо: зростання довіри населення до банківської системи; налагодження роботи центрального банку (НБУ) з банківським співтовариством; перерозподілу банківського капіталу з центру у регіони; надання пріоритетності у банківському регулюванні механізму саморегуляції (ринковим методам регулювання банківського бізнесу);

- підвищення якості роботи кредитних установ (для досягнення окресленої мети необхідно: забезпечити належний розвиток корпоративного управління; активізувати процес розробки та впровадження національних стандартів якості діяльності банків; стимулювати організацію належної системи внутрішнього контролю та аудиту в банківській структурі).

Реалізуючи механізм підвищення конкурентоспроможності

банківської системи, необхідно належним чином налагодити антимонопольне регулювання банківської сфери.

Антимонопольне регулювання повинне спрямовуватися на запобігання монопольної діяльності, обмеження та припинення такої діяльності. Воно передбачає здійснення демонополізації вже наявних та попередження створення нових монопольних утворень, включаючи систему заходів адміністративного встановлення кількісних та якісних показників обмеження домінуючого становища.

Консолідація банківського капіталу, його концентрація, зловживання монопольним (домінуючим) становищем, антиконкурентні узгоджені дії призводить до таких негативних наслідків, як відсутність у банків-монополістів стимулів до постійного розширення асортименту банківських послуг та підвищення їхнього якісного рівня, зниження цін на послуги, впровадження нових технологій, які потребують значних інвестицій, впровадження новинок у сфері обслуговування клієнтів тощо.

Для прийняття рішення щодо застосування заходів антимонопольного регулювання у банківській сфері необхідно повною мірою використовувати теоретичні надбання оцінки рівня концентрації господарюючих структур, проектуючи їх на специфіку банківської діяльності. При цьому доцільно запровадити систему антимонопольного моніторингу, яка б передбачала обрахунок та відстеження динаміки зміни таких показників: індекс концентрації, індекс Герфіндаля-Гіршмана, індекс Гола-Тайдмана, індекс Джині, індекс ентропії, коефіцієнт відносної концентрації.

Використовуючи результати обчислень системи антимонопольного моніторингу (інтегральну динамічну модель залежності), можна досліджувати ринкову ситуацію не лише у статичній, але й у динамічній з врахуванням інших, крім концентрації, ознак монопольного ринку. Крім цього, це дасть змогу застосовувати такі адекватні заходи антимонопольного регулювання, як встановлення цін та тарифів на банківські послуги, встановлення стандартів показників якості банківських операцій та послуг, визначення меж при розподілі ринку банківських послуг.

Ефективною конкурентна політика може бути лише за умови взаємного доповнення системи заходів антимонопольного регулювання та системи відповідальності за порушення конкурентного законодавства.

Для припинення та профілактики порушень конкурентного законодавства доцільно застосовувати різноманітні заходи як з

боку органів спеціальної компетенції, так і з боку центрального банку. Зокрема, для попередження виникнення порушень центральний банк держави може впливати на процес збереження конкурентних відносин між суб'єктами ринку банківських послуг шляхом: реалізації заходів монетарної політики, створення ефективної системи контролю за діяльністю банків у процесі виконання ним своїх наглядових функцій; стимулювання виконання банками обов'язкових нормативів банківської діяльності; розробки нормативно-правової бази регулювання банківської конкуренції, а також ретельного контролю за процесом реєстрації та ліцензування банків.

Для запобігання і припинення порушень чинним законодавством передбачено право органу виконавчої влади спеціального відання (Антимонопольного комітету України) надавати рекомендації з метою уникнення в майбутньому суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції та завдання значних збитків окремим особам чи суспільству.

Профілактика порушень у банківській конкурентній політиці повинна доповнюватися дієвою системою відповідальності за порушення конкурентного банківського законодавства, яка передбачає застосування таких заходів впливу: штрафних санкцій, адміністративної відповідальності, відшкодування завданих збитків, скасування державної реєстрації, примусовий поділ монопольних утворень [2, с. 599].

Потрібно зазначити, що при припиненні порушень з боку таких фінансово потужних і впливових установ, як банки, вирішальне значення в перемозі законності й забезпеченні виконання антимонопольними органами покладених на них завдань мають рішення судів. У світовій практиці на судову систему покладено завдання урегулювання спорів при банківській конкуренції, недопущення руйнації правової та організаційної системи захисту економічної конкуренції, запобігання спробам окремих господарюючих суб'єктів призупинити діяльність спеціалізованих виконавчих органів та унеможливити виконання покладених на нього завдань. На наш погляд, враховуючи світовий досвід, слід якомога швидше створити конкурентно-патентний суд і передати йому виключне право накладати санкції на правопорушників конкурентного законодавства. Антимонопольний комітет повинен стати виключно слідчою структурою, яка розслідує порушення і передає результати цього розслідування на розгляд до суду. При цьому вдосконалення потребує і законодавче регулювання конкурентних відносин на ринку банківських послуг. Зокрема, вже

давно назріла потреба у розробці та прийнятті спеціального Закону України "Про захист економічної конкуренції на ринку фінансових послуг", беручи до уваги російський досвід державної підтримки конкуренції на ринку банківських послуг (з початку 2000 року в Російській Федерації діє Закон "Про захист конкуренції на ринку фінансових послуг", над його вдосконаленням працюють і до тепер).

Висновки. Отже, подальший розвиток банківської системи тісно пов'язаний з розвитком добросовісної конкуренції на ринку банківських послуг. Досягнути належного рівня конкурентних відносин між суб'єктами ринку банківських послуг можна лише за адекватної розробки та реалізації конкурентної політики держави у сфері банківництва. Стратегічні напрями конкурентної політики, зокрема щодо формування конкурентоспроможного середовища діяльності банків, порядку здійснення антимонопольного регулювання, застосування заходів впливу до порушників конкурентного банківського законодавства, потребують подальших поглиблених теоретичних та практичних досліджень із врахуванням надбань світової економічної науки.

Література

1. Україна на шляху європейської інтеграції. Наук.-практ. збірник матеріалів. – Товариства Карла Дуйсберга – Міністерство економіки України. – К., 2000. – 220 с.
2. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 704 с.
3. Тігілко С. Конкурентоспроможна банківська система: можливості досягнення та забезпечення в Україні // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 63-70.
4. Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік // Схвалені рішеннями Ради Національного банку України від 28.11.2007 р. – № 18. – [Цит. 2008, 11 березня]. – Доступний з: <<http://www.bank.gov.ua/htm>>
5. Банковское регулирование в странах с переходной экономикой: Должны ли мы бояться конкуренции? – [Цит. 2006, 12 листопада]. – Доступний з :<http://www.oecdmoscow.org/rusweb/rusfeder/5/15/cunyoung_rus.htm>
6. Коробов Ю.Н., Коваленко С.Б. Банковская конкуренция // Деньги и кредит. – 2001. – № 2. – С. 64-71.